

תשלומי נזיקין באשה נשואה שהזיקה

ראשי הפרקים

א. חיוב תשלומין נזק מנכסי מלוג

ב. האם בחיוב קנס חייבת למכור בטובת הנאה

ג. גדר זכית הבעל במעשי ידה

ד. אילו מלאכות נכללות ב'מעשי ידיה'

ה. חיוב הבעל בנזקי אשתו

א. חיוב תשלומין נזק מנכסי מלוג

איתא בב"ק (פז,א) עבד ואשה פגיעתן רעה הן שחבלו באחרים פטורים ואחרים שחבלו בהם חייבים. ופרש"י שאף אם יש לה נכסי מלוג פטורה היות ומשועבדים הם לבעל לפירות. ושם פט,א: כי אתא ר"פ ור"ה בריה דר"י מבי רב אמרי תנינא לתקנת אושא העבד והאשה פגיעתן רעה ואי ס"ד ליתא לתקנת אושא תזבין נכסי מלוג ותתן ליה (אלא ע"כ שפטורה מלשלם מכח תקנת אושא שהבעל ייחשב כלוקח ראשון וא"א למכור ולהפסידו זכותו). דוחה הגמ' – יש לה אפשרות למכור נכסי מלוג בטובת הנאה, כלומר על הצד שהיא תקבל נכסים אלו אם תתגרש או תתאלמן והיא מקבלת עליהן פחות משווים ואין בכך כל סתירה לתקנת אושא ואעפ"כ המשנה לא הזכירה אפשרות כזו וע"כ יש להעמיד המשנה בציור שאין לה נכסי מלוג ולכן אין ראייה מהמשנה לתקנת אושא. אפשרות שתמכור כתובתה כדי לשלם הנזק (ולא ייחשב משהה אשתו ללא כתובה כי סוכ"ס יחזרו אליו לגבותה) נדחית מכח דינו של שמואל: המוכר שט"ח לאחרים וחזר ומחלו מחול וכאן בודאי תמחול לבעלה לאחר שתמכור הכתובה ולכן בפועל לא יקנו ממנה הכתובה ואף לנחבל לא שייך למכור הכתובה דאטרוחי בי דינא בכדי לא מטרחינן.

בפשטות עולה מהגמ' שיש מקום לחייב אשה למכור נכסי מלוג על מנת לפרוע חוב (מחמת נזיקין) וכ"כ הרא"ש. אולם רש"י (על מתני' הני"ל) כתב שאין

לחייבה למכר נכסי מלוג היות ומשועבדים הם לבעלה (כן נקט בהגהות אשר"י בדעת רש"י).

הרי"ף (דף לא) והרמב"ם (חובל ומזיק פ"ד) סתמו שאשה פגיעתה רעה ולא חילקו בין יש לה או אין לה נכסי מלוג והשלטי גבורים (לא, ב אות ב) כתב שחולקים הם על הרא"ש וס"ל שמהני מחילת האשה לבעלה בנכסי מלוג ולכן א"א לחייבה למכרם שכל לגבי בעלה ודאי מחלה לכן לא חילקו וגם ביש לה נכסי מלוג חשיב כאין לה. והניח דברי הרא"ש בצ"ע מה בין נכסי מלוג ותוספת לבין עיקר כתובתה. החילוק ביניהם הנזכר בגמ' הוא רק במי שחבלה בבעלה כי לגבי אחרים ודאי תמחל (ולא על הכתובה בלבד אלא אף על תוספת, נצ"ב ונכסי מלוג). מהרש"ל ביש"ש (סי' כז) כתב שהרי"ף והרמב"ם לא הזכירו נכסי מלוג וכד' כי לא ימצאו קונים ואף אם ימצאו הרי זה עבור סך מועט ופחות מחצי שווים ולא יכוהלזלזל כ"כ בנכסיה והשתנו הזמנים שבזמן הש"ס כן היה אפשר למכור בטוה"נ. והיה לזה 'שוק' ובאמת זה תמוה שנראה שממתינים אימתי ימות או יגרשנה ואכן כיום שלא מוכרים גם אם יש לה נכסי מלוג פטורה ויתירה מזאת הביא היש"ש שגם דעת הטור והרא"ש כך, שבסימן צו הביא הטור תשובת אביו הרא"ש שמשיבועים אשה וכותבים פס"ד שאם תתאלמן או תתגרש יגבו ממנה. וכן הביא את דברי המהר"ם שבמרדכי סי' פט ותרומה"ד ח"ב סי' ריג שאשה לא תשבע כיון שאין לה במה לפרוע. ומדוע לא תמכור בטוה"נ? אלא ע"כ היות ואין לזה 'שוק' לא כופין למכור ועל דעת אור זרוע... ברש"י על המשנה ב"ק פז, א בד"ה שחייבין לשלם - שהרי מתחילה הן חייבין אלא שאין להם מה לשלם שנכסימלוג של אשה משועבדים לבעל לפירות ולירושה, כתב מהרש"ל: ושרי ליה מריה כי טעה בדעת רש"י שדעתו אינה שלא תמכרם בטוה"נ אלא דאינה יכולה להגבותם בעצמם, ומה שכופין אותה למכרה בטוה"נ זהו דבר מועט וכמה פעמים שלא יגיע זה להזיקו ועוד דאין דרך למצוא קונים ע"ז ואם יקנה הוא בעצמו לא יגיע לו רווח מזה עד שתתאלמן או תתגרש.

נמצא שלפי היש"ש כו"ע מודו שא"א לחייב כיום את האשה – אפילו אם יש לה נכסי מלוג וכד' אבל אם יש לה נכסים אחרים שאין לבעלה רשות בהם, לדוגמא: הנותן לה מתנה על מנת שאין לבעלה רשות בה באופן המועיל...

חבל באשתו ושילם לה חלקה או נתן לה שט"ח ע"ע בשעת הנישואין שתגבהו מתי שתרצה, אמר קודם נישואין א"א בנכסים שתכניס מבית אביה וכדו' אפשר לחייבה לשלם מהם את מה שחבלה היות ואין לבעלה זכות בהם וצ"ב, ומחילה לא שייך הכא. וכן רואים בפנ"י שהסביר שטעמם של רש"י והרי"ף שלא מועילה מכירת נכסים בטוה"נ מפני שזה דבר שלא בא לעולם וכדמוכח ממסקנת הגמ' בכתובות נט,ב שדנה איך אשה יכולה להקדיש את מעשי ידיה ולאסרם בכך על בעלה ומעמידה הגמ' בכל מיני אופנים שאמרה יקדשו ידי וידיה ישנם בעולם וכו' ע"ש. ואדרבה דברי החולקים צ"ע. והקשה האבי עזרי על הפנ"י שמוכח מרמב"ם מכירה שמועילה מכירת נכסי מלוג ע"י האשה ותירץ שדעת רש"י והרי"ף והרמב"ם שרק בנ"מ לא תמכור היות ולא תועיל מכירתה שהרי הבעל ימשיך לאכול פירות ממה שקיבלה עבור המכירה ונמצא שלמעשה אין לה נכסים שאפשר לשלם מהם אבל נכסי צ"ב וכתובתה שייכים לה. רואים מכאן שמנכסי צ"ב שפיר מצי לשלם רק שכל זה יהיה לדינא דגמ' שבזמנם היה לזה שוק וכדברי היש"ש שכיום אין לזה שוק... אין לחייבה אבל משמע שזה רק ענין של היכי תימצי שיהיו לה נכסים ואם יש לה נכסים שלא שייך בהם ענין זה וכנ"ל, מחוייבת לשלם. וכן מוכח משו"ע חו"מ שפח שמביא הרמ"א בס"ב שאשה שמסרה משמתין לה ואם יש לה נכסים שאין לבעל רשות בהן משלמת, ע"כ.

ב. האם בחיוב קנס חייבת למכור בטובת הנאה

אמנם שיש להבחין שלא כל מה שעשתה אשה יש לה אותו דין, ובהמשך כתב הרמ"א: ואם יש לה נ"מ הבעל אוכל פירות כל ימי חייה וכשתמות משלם מהקרקע... ומקשה שם בסמ"ע סתירה מסי' תכד, שם מבואר שאשה שחבלה צריכה למכור נ"מ בטוה"נ ואילו כאן כתב שהבעל אוכל פירות בחייה.

ומתוך הסמ"ע:

ואפשר דבמסירה דלא הזיקה בידים הקילו, דשם קנס עליו, גם מה"ט במת קודם שעמד בדין אמרינן בסמוך דאין היורשים חייבים לשלם בעדו, אבל במידי דאינו קנס, כגון הלואה ושאלה ונישאת, וגניבה וחבלה, מוכח לקמן סימן תכ"ד דאם יש לה נכסי מילוג או

נכסי צאן ברזל או תוספת כתובה על כתובה דאורייתא, דמחויבת היא למכרה בטובת הנאה ולשלמם.

ומביאו הש"ך (ס"ק טז) ותמה עליו:

ולא ידעני מה קשיא ליה דודאי הכא אם הוא רוצה שתמכור נ"מ שלה בטובת הנא' מחויבת לעשו' כן וכמ"ש הוא עצמו בסי' תכ"ד סס"ק ט"ז דגם בהלואה ובהשאלה ובכל דבר הדין כן אף על פי שלא הוזכר שם כן וא"כ ה"ה הכא ואדרבה הכא אשמועי' גדולה מזה דהנכסים מיד בחזק' הנמסר רק שהבעל אוכל פירות כל ימי חייה וחייב לשלם אחר מיתתה ואדרבה איפכא קשיא דהכא חייב לשלם לאחר מיתתה ובסי' תכ"ד לא מחייבים לה אלא למכור נ"מ בטובת הנאה פי' דאם תמות ירשנה הבעל כמ"ש הטור שם הרי דאין הבעל חייב לשלם לאחר מיתתה?

ותירץ הש"ך על פי תוס' ס"פ י"נ [ב"ב קלט, ב) ד"ה התם] שהקשו מה הראיה מהמשנה של העבד והאשה פגיעתן רעה לתקנת אושא הרי כאשר יש פסידא דלקוחות תיקנו שהבעל יהיה כיוורש ולא כלוקח? נמצא שהבעל לא יכול להוציא מהניזק ומדוע לא חייבוה למכור נכסיה בטוה"נ? ותירץ תוס' בשם רשב"א: היות ותיקנו שכאשר האשה מוכרת הבעל מוציא מיד הלקוחות תיקנו כן גם כאשר חבלה באחרים היות וזה לא שכיח אז אפילו שיש פסידא זה נחשב שאין לענין שהבעל יחשב כלוקח ויוציא מידם וכן תירץ הרמב"ן שם בחדושו וז"ל: "א"נ משום חבלות דמלתא דלא שכיחא הוא לא פלוג רבנן בתקנתא דבעל". נמצא שלא כמו שכתב הסמ"ע שבמסירה הקילו אלא אדרבא החמירו ובודאי אם ירצה למכור בטוה"נ יכול אלא שגם אם לא ימצא קונה מחוייב למכור לאחר מיתה.

נמצא לפי"ז שיש חילוק בין היזקים שכיחים בהם הבעל יחשב כיוורש לחייבו גם לאחר מיתה וזה חידוש גדול שכל מה שהגמ' דיברה זה רק בהיזקים שאינם שכיחים כגון חבלות ואם זה היזק מצוי ויש לה נכסים מחייבים אותה למכרם.

אמנם בהמשך דבריו הש"ך מעמיד את תירוץ תוס' ואת תירוץ הרמב"ן עפ"י דרכו בחדא מחתא – הבעל לעולם יחשב כלוקח שלא חייב לאחר מיתה וגם מוסר נחשב כחבלות לענין זה. ולדברי מהר"ם הנזכר במרדכי שסובר שצריך לשלם אין הדבר נובע מחילוק בין שכיח ללא שכיח כתירוץ ב' בתוס' אלא כתירוץ א' בדבריהם, שאה"י היה אפשר לתרץ ולטעמך שאכן דין הבעל כדין יורש כאשר איכא פסידא ובסוף דבריו הביא הש"ך מדברי רש"ל ביש"ש שכתב כרשב"א הנ"ל שדינו של הבעל כלוקח ואין נפ"מ אם חבלה או הזיקה ובכל ענין יוציא מיד לקוחות אלא שאם יש נכסי מלוג חייבת למכרם בטוה"נ.

המורם מהנ"ל שלענין מוסר נחלקו שלסמ"ע דינו כקנס שהקילו שאינו חייב למכור בטוה"נ ואילו לש"ך גם במוסר יחייבו למכור הנכסים בטוה"נ. ולגבי קנס שהתחייבה האשה לא נחייבה למכור נכסיה בטוה"נ כפי שמביא הסמ"ע ומשמע שהש"ך מודה לו בכך שדוקא מוסרת היא ממש מזיקה אלא שעשתה בדיבורה ולא במעשה אבל אם עשתה מעשה המחייבה בקנס שאני ולא נחייבה מעכשיו למכור נכסיה כדי לשלם קנס ורק בחיוב שיסודו בשורש הדין יש מקום לחייבה למכור בנכסיה משא"כ קנס. והראיה ממת קודם שעמד בדין שאין היורשים חייבים לשל עליו כי זהו גדר קנס שכלל עוד לא התחייב בדין זה לא חיוב ממוני שעובר בירושה וגם באשה שעשתה מעשה המחייבה בקנס י"ל שאין עליה חיוב כעת כל עוד אין לה ממון ולא שייך לחייבה למכור בטוה"נ שפירושה שמתחייבת עתה על הצד שיהיה לה אח"כ.

ג. גדר זכית הבעל במעשי ידה

עוד דוגמא שיש לה נכסים ומחוייבת לשלם" אמרה איני ניזונית ואיני עושה, אומרת הגמ' (כתובות סה,ב) במשנה: מציאת האשה ומעש"י לבעלה וכו' ומסתפק הקובץ שיעורים אות רטז האם מעש"י קנויים לבעלה או שקודם היא זוכה בהם והבעל זוכה ממנה ומביא ראיה מב"מ יב לענין מציאה שהבעל מינה זידה קא זכי ובתוס' בדף סו (ד"ה מציאתה) משמע שמציאה ומעש"י חד דינא נינהו א"כ מוכח שגם במעש"י כמו מציאה האשה זוכה תחילה וממנה חוזר הבעל וזוכה. שהגמ' אומרת (ב"מ שם) שהשוכר את הפועל ר' יוסי שהלכה כמותו אומר בין כך ובין כך ילקטו בנו ואשתו אחריו כלומר הם

לא נגררים אחר אביהם ואפילו אם הוא נחשב עשיר הם נחשבים כעניים ומוותרים בלקט. אך שנותר מקום לספק מהו גדר התקנה שתיקנו שמעש"י לבעלה תחת מזונותיה, שכן האבני"מ (פא,ב) מבאר את מחלוקת ר"ה ור"ל שלר"ל יש לבעל קנין בידי אשתו לכן יכול להקדיש מעש"י כמו מקדיש דקל לפירות שהדקל נמצא בעולם כן הידים בעולם ולכן אינה יוכלה לומר איני ניזונת ואיני עושה אבל ר"ה – שהלכה כמותו – ס"ל שאין לבעל זכיה בדידה לכן אינו יכול להקדיש מעש"י דהוי דבר שלא בא לעולם והיא שפיר יכולה לומר איני ניזונת ואיני עושה אלא שכל עוד לא אמרה כן הרי הם שייכים לבעל. ויש לחקור בזה האם זהו סדר זכיה של הבעל שעובר דרך האשה אלא שאין בכוחה לעכב אצלה והבעל אינו צריך זכיה נפרדת או שגדר התקנה שהאשה צריכה ליתן מעש"י לבעלה ותלוי בדעתה (ר"ל מחוייבת היא על פי דין להקנותם לבעלה אבל זכייתו וקנינו בפועל תלויים בנתינתה).

והנה מגמ' ב"ק הנ"ל שהעבד והאשה פגיעתן רעה וכו' וכמו שנתבאר שפטורים רק מפני שאין להם ממה לשלם כי כל מה שקנו אזיל לבעל ולאדון ומ"מ משלמים אחר זמן כשישתחרר העבד ולכשתתגרש האשה ויהו מעש"י לעצמם יש להוכיח לכאורה שמעש"י הם לבעלה באופן ישיר, כי אם נאמר שיש לאשה בעלות על מעש"י ויכולה (מבחינה קנינית) לעכבם לעצמה אלא שתבטל בכך תק"ח א"כ בנדון שחבלה או הזיקה תתחייב לשלם ממעש"י כי יש עליה חיוב מהתורה לשלם תשלומי נזיקין (מלוה הכתובה בתורה) וקודם חיוב זה לתק"ח לתת מעש"י לבעלה ומדוע פטורה מלשלם מצד שאין לה? מוכח מזה שזה רק סדר זכיה שחכמים קבעו שמעש"י יהיו לבעל וזה נעשה באופן זה שקודם האשה זוכה ומיד הבעל זוכה ממנה ומעבר זה אינו תלוי בדעתה כלל ואינה יכולה לעכבו (אא"כ אמרה איני ניזונת וכו').

והביא שם שיש עוד להוכיח משו"ע (צז,טו) שכתב: שאין כופין בע"ח להשכיר עצמו ולא לעשות שום מלאכה כדי לפרוע והביא הפתי"ש משער המשפט שכונת המחבר שאין ב"ד כופין אותו להשכיר עצמו לפרוע חובו אבל אם יש חיוב על הלוח לעשות זאת בעצמו תלוי במחלוקת. לתוס' ב"מ י על דברי הגמ' שפועל יכול לחזור בו בחצי היום משום 'כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם ולא עבדים לעבדים' כתבו וז"ל:

נ"ל דמ"מ מותר אדם להשכיר עצמו דדוקא עבד עברי שאינו יכול לחזור בו ואינו יוצא קודם זמנו אלא בשטר שחרור עובר משום עבדי הם.

הרי לנו לשיטתו שפועל דומה לעבד ורשאי להשכיר עצמו כי יכול לחזור בו. מעתה לפי"ז בעל חוב אינו חייב להשכיר עצמו לפרוע חובו כי אם יהיה מחוייב בכך חוזר הוא להיות כעבד כי החוב מוטל עליו אבל שיטת מהר"ם שהובאו בהגמ"ר בפי האומנין (עי' ש"ך חו"מ שלג, יז) כתב וז"ל:

כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים תימה אם כן כשם שאסור למכור בע"ע כך יהא אסור להשכיר עצמו מדקרי הכא פועל עבד וי"ל דפועל לא מיקרי עבד אלא שכיר והא דילפינן ליה מעבד היינו לענין קולא וכו'.

א"כ כיון שפועל לא נקרא עבד אלא דמקילינן לחזור בחצי היום שלא לכופו לעשות מלאכה נראה שמחוייב הוא להשכיר עצמו לפרוע חובו כיון שמחוייב בכך אלא שאין ביי"ד כופין לכך.

ועיי' מחנ"א (שכירות פועלים א) שכתב על דברי המחבר שזה שבי"ד אינם כופין לעשות מלאכה היינו דוקא כששיעבד את גופו לעשות כל מלאכתו בקבע כמו העבדים, אבל במשכיר עצמו לימים לעשות מלאכה ידועה אינו דומה לעבד אלא לפועל בעלמא וכך יתבארו גם דברי התוס' ב"מ י, א הנ"ל שאם נשכר על מנת שלא יחזור בו עובר על עבדי הם ר"ל בכה"ג שהשכיר עצמו בקבע לעשות כל מלאכתו דבעה"ב דומיא דעבד. ובאמת באמרי בינה (דיני גביית חוב ב) כתב שלדבריו יכול ביי"ד לכופו לבע"ח לעשות מלאכה ידועה שלא בקבע כי מהני החיוב שלא יוכל לחזור בו ממילא אפילו שלא נתחייב חלה עליו חובה לקיים מצות עשה לפרוע החוב וצריך להשתדל להשכיר עצמו וכד' וגם רשאים ביי"ד לכוף ע"ז. ומביאו הערך לחם למהריק"ש בשם רדב"ז וז"ל:

ומסתברא לי שאם הוא רגיל לעשות מלאכה או להשכיר עצמו ועתה כדי שלא יקח בעל חוב מה שיעשה אינו רוצה לעשות כופין אותו לעשות כמו שהיה רגיל.

וסיים שלדינא צ"ע כיון שמלשון השו"ע משמע שבכל אופן אין כופין אותו להשכיר את עצמו ואכן בערוך השלחן (צו, כה) הביא את דינו של הערך לחם וכתב:

אבל אם אין לו במה לשלם אין כופין אותו להשכיר את עצמו ולא לעשות מלאכה אם אין הוא בעל מלאכה עד עתה.

והנה בשו"ע הרב (הלואה סעיף ה) כתב:

אבל אם הוציא (הלואה הוציא את כסף ההלואה) לצורך עסק פרנסתו ואח"כ מטה ידו, ואין לו לפרוע, אנוס הוא ואינו חייב להשכיר עצמו, ולא לעשות שום מלאכה, כדי לפרוע, אעפ"י שנקרא לזה רשע ולא ישלם.

ובהל' שכירות (כא) הביא הרב להלכה את שיטת מהר"ם המובא בש"ך הנ"ל שעד ג' שנים נחשב שכיר ורק ביותר מזה נכנס בכלל עבד ומ"מ כתב שאינו חייב להשכיר את עצמו ולא לעשות שום מלאכה כדי לפרוע ולא כשער משפט ומבואר שהיות והוציא את ההלואה לצורך פרנסתו אלא שאח"כ מטה ידו ולא יכול לשלם אנוס הוא ומדינא אינו מחוייב להשכיר את עצמו לפרוע חובו ומשמע שאם גנב כסף או לווה ובזבזו סתם וכד' שאינו אנוס על ההוצאות חייב להשכיר עצמו וכן נראה שלדבריו אם הוא רגיל לעשות מלאכה ורק כעת אינו רוצה לפרוע חובו ביטול מלאכתו חשיב כפשיעה ויהיה חייב להמשיך לעבוד. ולפי"ז צ"ע מדוע אשה שחבלה באחרים פטורה מלשלם כי אין לה כסף מדוע לא תתחייב להשכיר עצמה כדי לפרוע החיוב שעליה? ומוכח מדבריהם שאפילו תשכיר עצמה מעש"י שייכים לבעלה ולא תוכל לפרוע בהם את תשלום החבלה או הנזק ואין לה בהם זכיה עצמאית.

ואם אמרה האשה איני ניזונת ואיני עושה קיי"ל כר"ה שיכולה כי עיקר התקנה לטובתה כדי שיהיו לה מזונות כמבוא בשו"ע אבה"ע סי' פ, נמצא שאם אמרה כן תוכל לפרוע החוב מכסף זה.

ולענין אם תוכל לחזור בה תלוי הדבר במחלוקת הראשונים – לדעת תוס' בכתובות מז': "אף על גב דלרב הונא יכולה אשה שתאמר לבעלה איני ניזונת כו' התם משום דאינה מפקעת לגמרי התקנה שאם אמרה היום איני ניזונת

ואיני עושה למחר תעשה ותהא ניזונית" שזו תקנה שיהיה ברשותה להחליט מתי לקבל מזונות ולתת מעש"י ומתי לא ואילו לדעת הרא"ה (הובא בריטב"א ובר"ן כתובות נח,ב) שאינה יכולה לחזור בה משאמרה איני ניזונית ואיני עושה ואם אמרה כן בטלה התקנה ויש שבארו שהנידון הוא בגדר התקנה האם חיוב מזונות הוא דבר יום ביומו ונמצא שאינה מפקיעה התקנה או שחיוב המזונות הוא מתחילה לכל אורך הנישואין ולפיכך אינו בדין שתחזור בה כל יום ואם אמרה איני ניזונית כו' בטלה התקנה. שתי הדעות הובאו ברמ"א (סט,ד): "י"א דכל אשה האומרת: איני ניזונית ואיני עושה, נתבטלה התקנה, ואינה יכולה לחזור בה ולומר: אני ניזונית ואני עושה (ב"י בשם הר"ן שכ"כ בשם הרמ"ה). ויש חולקים".

ד. אילו מלאכות נכללות ב'מעשי ידיה'

עוד יש לדון בנשים דידן שעובדות מחוץ לבית בעבודות הוראה, משרד וכד' האם שכר עבודתן בגדר מעש"י שתיקנו תחת מזונותיה, שהרמב"ם (אישות כא,א) כתב מציאת האשה ומעשה ידיה לבעלה ומה היא עושה לו הכל כמנהג המדינה מקום שדרך לארוג אורגת, לרקום רוקמת לטוות צמר ופשתים טווה. ובשו"ע אבה"ע פ מנה המלאכות שהאשה חייבת לעשות לבעלה.

ויתכן שדוקא במלאכות אלו תיקנו חכמים שמעש"י לבעלה משא"כ מלאכות אחרות אינה חייבת לבעלה ויהיה להם גדר של העדפה שע"י הדחק או מותר מעש"י שבזה לא ברור לכו"ע שהם שייכים לבעל. הב"י הביא בשם הרשב"א:

האשה אינה חייבת לטרוח לסתור ולבנות לעקור ולנטוע ולא להתעסק ברבית אלא לעשות בצמר ואם רוצה הבעל לשנותה למלאכה אחרת אינו רשאי שאינה אצלו כעבדים.

וכך כתב השו"ע בסי' פ: מעש"י לבעלה כיצד הכל כמנהג המדינה מקום שדרך לארוג אורגת לרקום רוקמת לטוות צמר או פשתים טווה. ואם לא היה דרך נשי העיר לעשות כל המלאכות האלו אינו כופה אלא לטוות הצמר בלבד. וממ"ש מרן כל המלאכות האלו דייק הבית מאיר שס"ל למחבר כרשב"א, שאינו כופה למלאכה אחרת ממה שחייבוה חכמים.

ומה הדין אם עשתה עבודות כאלו? בשו"ת המהרי"ט (חו"מ סז) נסתפק השואל באלו הנישם הנכנסות בבית השרים והמה כאניות סוחר להביא טרף לביתם ומכלכלין את בעליהן אם נאמר שאשה כזאת אין לבעלה זכות במעש"י או שמא זוכה הוא במעש"י. ומהרי"ט הכריע שאפשר שבנידון דידן נחשב שהבעל זן אותה משום דאפשר לומר דנשים אלו כיון שמתחילת שימושן במלאכה זו עדיין הבעל טורח במזונות וכשהיא מרווחת ונותנת בעין יפה ונותנת יציאות הבית כל שלא אמרה איני ניזונית ואיני עושה יש לה ממה להתפרנס – ממה שהרויחה כבר ומדידה קאכלה. וכל מה שהיתה הולכת ומשתכרת קמא קמא בטיל לגבי בעל. וכ"כ החזו"א (אבה"ע עו), וז"ל: "ובעיקר הדין נראה שכל שהתחילה מלאכתה בשעה שכבר אכלה משל בעלה כל מה שעשתה הוי לבעלה בין שהוא העדפה בין שהוא מציאה וממילא כשניזונת אח"כ מאותו הרויח הוי כניזונית משל בעלה עכ"ל. רואים מדברי המהרי"ט שאע"פ שהתאמצה לעשות יותר מחיובה (מהתאור של היתה כאניות סוחר וכו' ברור שיש כאן יותר מעשיה בצמר), עולה מהמהרי"ט והחזו"א שהעושה מלאכה בסתמא כל שלא אמרה איני ניזונית וכי מעש"י לבעלה ואינה יכולה לפרוע בזה את חובה. וזו הלכה שנוגעת היום לאברכים ששכיח שבתחילת הנישואין הוא המפרנס ממילגת הכולל ומעתה חשיב שקיבלה על עצמה התקנה ואח"כ שיוצאת האשה לעבוד ומרויחה פי כמה מבעלה על דעת ראשונה היא עושה.

ואם עשתה ע"י הדחק כגון שעבדה בלילה או כמה מלאכות ביחד – בזה נחלקו הראשונים והפוסקים אם שייך לבעל או לאשה. ר"ח אומר שזה שייך לאשה והרמב"ם (בעקבות הרי"ף) פסקו ששייך לבעל. המחבר והרמ"א פסקו ששייך לבעל אבל הבי"ח סבור שיכולה לומר קי"ל כהר"ח וזה שייך לה ואינו יכול להוציא ממנה ומיירי באופן שכבר נתן לה מזונות מראש דבלא"ה גם הבעל יוכל לטעון קי"ל כאידך פוסקים דשייך לי ואני אעכב מזונותיך כנגד מעש"י. הח"מ (פ,ב) נקט כבי"ח וכן כתב בשו"ת בית שלמה יו"ד ב,קט ואילו החזו"א אבה"ע עז, פסק כמחבר והרמ"א שהעדפה שע"י הדחק שייך לבעל. נמצא שהדבר במחלוקת וגם לשיטת הבי"ח שיכולה לטעון קי"ל אבל כל עוד

לא טענה כן לא זכתה בהם וממילא אין לה מהיכן לפרוע נזקיה. ולמעשה אינה מחוייבת לטעון קי"ל ולגרע מבעלה את מה שעשתה לשלם הנזק.

ה. חיוב הבעל בנזקי אשתו

עד כאן דנו בכך שלאשה אין נכסים משלה ולכן פטורה כל זמן נישואיה, אבל פשיטא לן שהבעל אינו מחוייב לשלם ויש לדון בכך. בב"מ קד, א ר' יהודה אומר מביא אדם קרבן עשיר על אשתו וכן כל קרבן וקרבן שהיא חייבת שכך כותב לה אחריות דאית לך עלי מן קדמת דנא. ופרש"י שבעלה חייב בקרבן לידתה וצרעתה ואם הוא עשיר אינו יכול לפטרה בקרבן עני וכן כל קרבן שהיא חייבת שלא בנדר או בנדבה ודעת תוס' שאף במה שהיה עליה קודם נישואיה אבל רק בקרבנות חובה שהן לכפרה (לידה, זיבה צרעתה דמחוסר כיפורים) אבל נדרים ונדבות שקדמו לנישואין אינו חייב כמו מה שלותה ואכלה קודם נישואין אינו חייב ואף אם לותה תחתיו כל שאינו לצורך מה שמשועבד לה לא חייב. וסברא פשוטה היא דאם נחייבו אם יקניטה תלך ותלווה ותשליך לאיבוד ותפסידו מאה מנה בכל יום וכן נוי"נ (ובנזירות ליכא למיחש). הרמ"א (צא, ד) כתב: קהל שתיקנו תקנות עם קנסות לעובר עליהם ועברה אשה על התקנות חייב בעלה לשלם הקנס ומקור הדין מתרוה"ד (רפב) שמדמה חיוב הקנס לקרבן (דקנס מכפר דומיא דקרבן) ויש שואלים מה בין חיוב הבעל בקרבנות אשתו לפוטרו מחבלתה ונזקיה וגזלתה (חוי"מ שמט – אם גזלה פטורה כל זמן שעומדת תחת בעלה) וביותר צ"ב לרמ"א שחייב על קנס אשתו מאי שנא מגזילתה.

בשו"ת חת"י (אבה"ע קלט) באשה שעברה על תקנת הקהל ומכרה בשר בלי לשלם החכירה והחת"י פטר את הבעל מהתשלום – גם לרמ"א שמחייב בעל בקנס אשתו. ולפי הנ"ל צ"ב מדוע? ובאר החת"י בנידון של הרמ"א שתיקנו למיגדר מילתא והיא עברה על התקנה הרי זה כעוברת על איסור תורה ולכן הבעל חייב משא"כ בעברה על התקנה למכירת בשר בלא תשלום החכירה זהו ענין ממוני גרידא ובכה"ג לא חייבוהו דלא דמי לקרבן הבא לכפרה. דלו יהא דעשק את עמיתו איננו אלא במ"ע של והשיב את העושק ואין עליו עונש נוסף וכל שניתן להשבון אין עליו עונש. ובאר דבריו הרב אהרן גאלדמינצער הי"ו

עפ"י דברי קונטרס הספקות שכל ענייני ממון אף שיש בהם איסור מ"מ האיסור שבו תלוי בדין הממון ואם מצד דיני הממון פטור אין עליו יותר עונש ובממונות אמרינן הממע"ה לא מתחשבים באיסור גזל שיש על הצד שאין זה שלו, לכן אין לחייב הבעל לשלם בעדה דזהו ענין ממוני בלבד ואינו כקרבו שבא לכפרתה עכ"ד. וכל זה מעיקר הדין אבל יש ענין נוסף שמביא המרדכי בפי החובל בשם ראב"ן דהאידינא דנשים נושאות ונותנות בכל ענייני הבית הבעל חייב לשלם עבורן מטעם תקנת השוק וז"ל בסי' פז פסק הראב"ן: כן שהנשים רגילות לישא וליתן בזה"ז הרי אלו כאילו מינום בעלים שליחים ואם יש עדים חייב הבעל לשלם מפני תקנת השוק שישאו ויתנו עמהם כו'. ועוד תתבזה ותתבזה ולא תגזול, משא"כ חובל שאין הבעל נהנה מזה ע"כ.

ואילו הדרכי משה (חו"מ צו) הביא דעת ראב"ן וכתב שתרוה"ד (ריג) חלק עליו ולדעתו בהלאות בלבד הבעל חייב לשלם מפני תקנת השוק אך בגזילות ופקדונות שלא שייך בהם תקנת השוק אי"צ לשלם. והעלה הד"מ שבתשובת מהרי"ק (שרש קצב) כתב שמוהר"ם ושאר פוסקים חולקים על ראב"ן וגם באופן ששייך תקנת השוק הבעל פטור הואיל ואף ראב"ן חייב בכה"ג בדבר מועט בלבד ולכן אין להוציא מספק דהמע"ה וכך פסק הרמ"א שם סעיף ו' :

ואם אין לה לשלם, יכתבו לו פסק שתשלם לכשתאלמן או לכשתגרש (טור); אבל אין בעלה חייב לשלם בשבילה, אף על פי שנושאת ונותנת תוך הבית (מהרי"ק שורש קצב בשם מוהר"מ), ודלא כיש חולקין בזה.

אבל הש"ך (סק"ט) פוסק כראב"ן וז"ל: "אבל לפע"ד כל דברי מהרי"ק בתשובה זו אינם נכונים, דנ"ל ברור דגם מהר"ם מודה לראב"ן ואיהו מיירי בסתם נשים. וכן מה שכתב מהרי"ק שם דכיון דשאר כל הפוסקים לא הזכירו זה משמע דלא סברי הכי. אין מזה ראיה, דאינהו מיירי מסתם נשים, אבל באשה הנושאת ונותנת בתוך הבית לא מסתבר כלל שהיא תקח מאחרים ממון והבעל ידע מזה ויאכלו ביחד שניהם הממון ולא ישלמו כלום. וכן בדבר שדרך הנשים ליקח כגון דבר מועט וכה"ג לצרכי הבית פשיטא דדין סתם נשים כאשה הנו"נ בתוך הבית וכו'". ומביא ממהרש"ל פ' החובל סי' כט

שהבעל חייב לשלם עבורה לפי מה שהיא נו"נ בתוך הבית לפי ראות עיני הדיין שאם היא אשה שמחיה את בעלה וכל ממון הבעל בידה פשיטא שאפילו דבר גדול מוכרח הבעל לשלם אבל כל זה בהלואה או פקדון, שהיה להם הנאה מזה אבל אם פשעה בפקדון אן משליכתו לאש או חבלה וכה"ג הבעל פטור כמבואר בהגה' אשר"י פ' החובל בשם הראב"ה. וזה דוקא בפקדון שאינה מקבלת עליו שכר אבל אם יש לה שכר ודאי חייבת בפשעה בו שדינה ככל נו"נ ושייך בזה תקנת השוק.

המרדכי בב"ק (פז, א) מביא את שיטת רב נחשון גאון: "וכתב רב נחשון גאון הא דאמר העבד והאשה פגיעתן רעה היינו לשלם ממון אבל מלקות חייבות שאם לא כן עבדים מחבלים בבני מיוחסים ונשים באנשים כו'. ונחלקו באיזה אופן דיבר רב נחשון, שהסמ"ע בסי' שפח אומר שדיבר באופן שאין לאשה נכסי מלוג דוקא דאל"כ הרי זה לאו הניתן לתשלומין ואין אדם לוקה ומשלם, שהרי מפני זה החובל בחבירו פחות משו"פ לוקה דעבר על לאו דלא יוסיף להכותו אבל בחבל בו ביותר משו"פ אינו לוקה הואיל ומשלם. אבל האחיעזר (ח"א סי' כא) ובשו"ת יהודה יעלה (יו"ד א, קסד) הסבירו שמה שפטור החובל ממלקות הוא עצם החיוב לשלם ולא התשלום בפועל. לכן כיון שהאשה חייבת לאחר שתתגרש תו אינה יכולה ללקות לכן הם מבארים את דברי רב נחשון שהמלקות הם להרתעה כדי שלא תהא רגילה לעשות כן וכדמשמע בדבריו נמצא שגם אם יש לה לשלם לוקה דזהו 'מכת מרדות' ושואל בקובץ בית יצחק הנ"ל מדוע לא נחייב את הבעל לשלם מצד דינו של ר' אלעזר בכתובות סא: כי היא היתה אם כל חי כו' לחיים ניתנה ולא לצער שלמדנו מזה שעולה עמו ואינה יורדת ואם יש דברים שגורמים לה צער עליו לדאוג לסלקם שיהיו לה חיים טובים וכדברי הבי"י סו"ס עד: "הבורחת מפני שמכה אותה או מפני שחמותה מצערתה ולא במרד חייב הבעל לתת לה מזונות ואם לוותה ואכלה הבעל חייב לפרוע" וכן בשו"ת הר"י"ף (רלה). ועיי בשו"ת מהר"ם ב"ב פא בשם תשובה לגאון שבקובלת על בעלה אי אפשר לדור עם אחיך ועם אחיותיך המחרפים ומגדפים אותי חייב הבעל להוציאה משום ולדור בבית אחר. נמצא שגם יצטרך הבעל לשלם עבורה דאל"כ תצטער ע"י שתלקה ולגבי החשש שמא תעשה כן ותחייב את בעלה הרי חשש

זה לא שייך היכא דחבלה בשוגג שגם אז חייבת ומדוע בעלה לא ישלם בעבורה? ובאמת כל זה בשוגג אבל במזיד הרי לא שייך לחייבו מצד הסברה שמביאה הגמ' שמא יקניטנה ותלך ותחייבו ממון נוסף. ויש לדון באשה שעברה עבירת תנועה – למשל או חנתה במקום אסור האם יש לחייב את בעלה בגינה או שיזקף הסכום כחוב עליה לכשיהיה לה? אז ראשית יש לכאורה לדמות זאת להא דהבעל פטור משום שמא יקניטה ותלך ותאבד לו מאה מנה בכל יום שהרי אינה מרגישה כעת בהוצאה הכספית שאין זה מגרע ממנה כשבעלה זן אותה אא"כ יש לה משלה שאז תתחייב אבל לאור האמור לעיל שהרמ"א מחייב על תקנות הקהל וכמו שמסביר החת"ס שבכהאי גוונא שזה בא למגדר מילתא הבעל חייב לשלם עבורה דהוי כקרבן גם כאן חייב וביותר שיש לראות בזה חיוב גדול יותר מתקנת הקהל שהרי זה חוק מדיני ואם תפטור אותם ביטלת כל החוק והסדר במדינה ואין לך מיגדר מילתא גדול מזה.

לסיכום

אשה שהזיקה וכד' אם יש לה נכסים שאין לבעל רשות בהם חייבת לשלם ואשה הנו"נ בתוך הבית חייב הבעל לשלם עבורה. ואם אינה נו"נ ואין זה מצרכי הבית מעיקר הדין פטורה אבל יש לבעל לשלם עבורה מצד ועשית הישר והטוב.

ואמנם עדיין צריך לברר המצב למעשה היום לאור נסיבות המשתנות ועוד חזו"ל.